

Guillén, màgia a l'espai escènic

Dibuixant satíric, pintor i escenògraf

Aquesta exposició tracta sobre l'obra de Joan Josep Guillén i Zambrano, dibuixant satíric, pintor i **escenògraf**.

Escenògraf: responsable de pensar i dissenyar tots els elements visuals d'una obra: l'escenari i els objectes que hi apareixen, decorat, vestuari...

L'obra de Guillén és molt extensa, i està relacionada amb el dibuix, l'escultura, el teatre i la crítica a la societat i a la política.

Els seus dibuixos s'han publicat a la premsa, i s'han convertit en una explicació en imatges del que ha passat a l'Estat espanyol, a Catalunya i a Barcelona des de la fi del franquisme i la transició democràtica, fins avui.

Però Guillén també ha canviat i renovat la feina de l'escenògraf: no volia ser només un decorador d'escenaris. El mobiliari, el vestuari, els colors, els objectes... tot el que hi ha sobre l'escenari pot canviar segons el que vol transmetre l'obra teatral en aquell moment.

Per això afegeix trucs manuals, ginys mecànics o virtuals per canviar l'escenari, impactar en l'espectador i crear un efecte màgic i sorprenent.

Per fer aquesta renovació s'inspira en:

1. Les festes populars: Aquest tipus de festes eren molt importants a Catalunya, però amb el franquisme van gairebé desaparèixer. Guillén en recupera alguns elements i els inclou a les seves creacions.

2. L'art del segle xx: Picasso, Léger, Schlemmer i els ballets suecs.

Durant el franquisme, les festes i activitats al carrers estaven prohibides o molt limitades. Quan s'acaba el franquisme, els primers ajuntaments democràtics volen recuperar el carrer com a espai festiu.

El *Costumari Català* de Joan Amades es converteix en l'obra d'on extreure informació de la tradició, però cal modernitzar-la. Guillén ho fa, i serà un innovador del teatre de carrer, amb l'actualització de les comparses, carnavals i figures de l'**entremès** popular.

Entremès: petita representació que es feien abans d'un espectacle, o per a explicar alguns fets importants.

Des de 1992 l'art de Guillén comença a col·laborar en obres de teatre i òperes de la companyia Comediants per tot el món.

I en els darrers anys, Guillén també s'inicia en la pintura amb obres que fan un repàs de la història de l'art.

Pilar Parcerisas

Comissària de l'exposició

.....

Subàmbit: (Quadres)

«Per combatre el règim franquista, el millor era utilitzar les seves armes: la iconografia de postguerra que ens havien obligat a mamar d'una manera inconscient, des dels feixistes de Roberto Alcázar y Pedrín al Guerrero del Antifaz, passant per les col·leccions de Florita y Azuzena.»

Guillén

1. Dibuint satíric

Quant tenia 20 anys, Guillén comença a col·laborar al diari *Tele/eXpres*.
El director era en Manuel Ibáñez Escofet,
i li permet fer un còmic explicant l'actualitat del moment.
En aquella època el franquisme estava acabant
i alguns diaris volien explicar les notícies amb llibertat.

Guillén es converteix en periodista gràfic:
el seus dibuixos substitueix la fotografia i la paraula.
I ho fa amb sentit de l'humor, i burlant-se del règim franquista.
Arriba a ser un reconegut il·lustrador sobre política.

Guillén aconsegueix barrejar la tradició del dibuix satíric del XIX,
amb una visió pròpia i moderna.
Els seus dibuixos serveixen per explicar la fi del franquisme,
l'arribada de la democràcia a Espanya,
les relacions entre Catalunya i l'Estat espanyol
i la política catalana i barcelonina.

Destaquen les portades i contraportades de la revista satírica *Por favor*,
les col·laboracions a les revistes *La calle*, *Muchas gracias* i *El Món*,
i a diaris com el *Diari de Barcelona*, *El Periódico*, *La Vanguardia*
i *Catalunya Plural*.

Subàmbit: «Microclip»

L'any 1983 neix TV3, la primera televisió en català,
i el periodista Salvador Alsus era el director del Telenotícies del migdia.

El 1984 Alsus li demana a Guillén crear petits vídeos d'animació amb ordinador
pel telenotícies de TV3, i els anomenen Microclips.
Guillén fa dos Microclips a la setmana, fins a l'any 1988.
Després, continua un temps fent-los per a TVE.

Per fer cada Microclip Guillén ha de treballar 20 hores.
Però és la primera vegada que s'utilitzen elements gràfics informàtics
en un telenotícies a tota Europa.

2. Creació d'un llenguatge escènic

Entre els anys 1972 i 1980, Guillén investiga com fer d'escenògraf d'una forma diferent. No vol ser només un decorador de l'escenari i comença a inventar objectes per incloure a les obres.

Crea calaixeres, contenidors o armaris que es transformen durant l'obra. Per exemple la calaixera de l'obra *Ubú, rei* (1973), o els mobles de *L'Espantu* (1979).

Guillén també utilitza el vestuari, màscares i aparells mecànics per crear els personatges i incorporar animals i monstres a les obres.

Aquests canvis i innovacions les comenta amb un altre escenògraf important de l'època, Fabià Puigserver.

Subàmbit: La calaixera

Guillén comença aquestes innovacions amb una calaixera. En recorda una de quan era petit, i l'incorpora a l'escenari de l'obra *Ubú, rei* (1973). Aquesta obra era el seu treball de final de curs a l'Institut del Teatre.

Guillén pensa en la calaixera com si fos una capsa de sorpreses i durant l'obra es transforma en barca, carrossa, seient, escala o tarima.

A partir d'aquest moment, en d'altres obres seves els mobles també es transformaran. Així, Guillén crea una escenografia en moviment.

El Cuadrado de Astromelias, 1973

TEXTOS: Guillermo Henríquez

COMPANYIA: Gogo, Teatro Experimental Independiente, Institute of North American Studies, Barcelona

DIRECCIÓ: Joan-Manuel Gisbert

ESPAI ESCÈNIC: Guillén

Los Forjadores de Imperio, 1974

TEXTOS: Boris Vian

COMPANYIA: Gogo, Teatro Experimental
Independiente, Institute of North American
Studies, Barcelona

DIRECCIÓ: Joan-Manuel Gisbert

ESPAI ESCÈNIC I CARACTERITZACIÓ: Guillén

Escola de bufons, 1975

TEXTOS: Michel de Ghelderode

DIRECCIÓ: Pere Planella

VESTUARI: Fabià Puigserver

MAQUILLATGE: Guillén

L'Odisea, 1979

COMPANYIA: Els Joglars, Auditori de Palma
de Mallorca

DIRECCIÓ: Domènec Reixach i Albert Boadella

ESCENOGRAFIA: Guillén

LES BALADES***DE VILLON, 1978***

TEXTOS: François Villon

Sala Villarroel, Barcelona

DIRECCIÓ: Feliu Formosa

ESPAI ESCÈNIC, VESTUARI I MÀSCARES: Guillén

No te n'oblidis mai, 1977

TEXTOS: Peter Nichols,

Teatre Romea, Barcelona

COMPANYIA: Teatre Romea

DIRECCIÓ: J. M. Loperena

ESPAI ESCÈNIC: Guillén

Ubú, rei, 1973

TEXTOS: Alfred Jarry

Institut del Teatre, Barcelona

Treball final d'estudis en aquesta institució

Ubú, rei, 1979

TEXTOS: Alfred Jarry

Centre Catòlic de Gracia, Barcelona

COMPANYIA: Teatre a l'escola, campanya 78/79

DIRECCIÓ: Josep Torrents i Jaume Nadal

ESPAI ESCÈNIC, VESTUARI I MÀSCARES: Guillén

3. «El carrer és nostre»: tradició i innovació

Al final del franquisme creix l'interès per les festes i la cultura popular. Es vol recuperar i renovar activitats populars com els entremesos i les seves figures: l'àliga, el bou, el lleó, el drac, els nans i els gegants.

Barcelona vol convertir-se en una ciutat creativa i moderna i recuperar la seva memòria i les llibertats perdudes durant la dictadura.

En aquella època el ministre Fraga Iribarne, que ja era ministre amb Franco, volia prohibir les manifestacions dels treballadors. I va dir la frase : «¡La calle es mía!».

La gent, amb ganes de llibertat, va contestar amb la frase: «El carrer és nostre!» I el món artístic, també.

Per fer-ho, Guillén agafa les figures populars dels entremesos i les transforma amb una estètica moderna, molt diferent del que s'havia fet fins aleshores. Crea la comparsa *Visca Picasso!* (1981), on es pot veure aquesta barreja entre tradició i innovació.

Aquest tipus de comparses tenen molt d'èxit durant els carnivals i Guillén en fa més de 20 per a diferents celebracions.

Subàmbit: Carnaval

Durant el franquisme, al carrer només s'hi poden celebrar actes per commemorar les victòries militars franquistes o actes religiosos. La dictadura havia d'aprovar qualsevol activitat al carrer. Per exemple, no es podia celebrar el Carnaval.

Quan acaba el franquisme, Guillén s'associa amb el taller Can Forés de Barcelona per muntar un taller de màscares.

L'any 1980 hi fan una exposició de les seves obres i les de Joan Brossa, Josep Cardona i El Ingenio.

Guillén crea noves figures de Carnestoltes a partir de tipus populars, diables, astres i animals.

Comparsa *Visca Picasso!*, 1981

Ajuntament de Barcelona

Guió, disseny de figures de Picasso i direcció: Guillén

Cavalcada *L'any festiu*, 1992

Expo'92, Sevilla

Companyia: Comediants

Carrosses «Agosto asador», «Novembre», «DRAC Primavera», «Toro» i «Sabates dels Reis»: Guillén

Comparsa *Rosa Sensat*, 1995

Associació de Mestres Rosa Sensat, Barcelona

Disseny i realització de quatre figures: «Dama Terra», «Arribada d'Eol», «Follia de foc» i «Ninaigua»: Guillén

Construïda al llarg dels anys 1995, 1996, 1997 i 1998.

Presentada a les inauguracions de les Escoles d'Estiu Rosa Sensat

Textos: Roser Ros

Animació de carrer, 1995

Port Aventura, Vila-Seca i Salou

Companyia: Comediants

Direcció: Joan Font

Artefactes, vestuari i elements d'animació: Guillén

Acte inaugural Eurobasket, 1997

Pavelló Olímpic, Badalona

Companyia: Comediants

Direcció: Joan Font

Disseny de figurins i artefactes: Guillén

Compte enrere per al mil·lenni, 1999

Intervenció a la façana de La Pedrera

Companyia: Comediants

Direcció: Joan Font

Vestuari, elements i artefacte musical «L'astrolabi»: Guillén

Gala dels Premis Max, 1999

SGAE

L'Auditori, Barcelona

Producció: Anexa

Companyia: Comediants

Direcció: Joan Font

Escenografia i vestuari: Guillén

Festival Grec, 2001

Ajuntament de Barcelona

Acte de presentació

Palau de la Virreina, Barcelona

Companyia: Comediants

Dissenys: Guillén

Walter Benjamin-Bertolt Brecht, 2018

Associació Passatges i Ajuntament de Portbou.

Sala la Congesta, Portbou.

Lectura dramatitzada *Els nostres cossos ensopeguen amb les paraules, igual que ho fan amb les llambordes*, (Walter Benjamin & Bertolt Brecht: trobada a Portbou /rencontre à Portbou), de Maria Maïlat.

Poetes: Vicenç Altaió i Carles Duarte.

Espai escènic: Guillén

4. Teatre i òpera

L'any 1971 Guillén és professor d'escenografia a l'Institut del Teatre. Introdueix les seves noves figures de la cultura popular a les classes. Així, començar a crear un estil propi: escenari, màscares, vestuari i tot tipus d'objectes.

Tot això ja es pot veure a les seves primeres obres, *L'Espantu* (1979), i també a *Deixeu-me ser mariner* (1983), on crea un escenari que sembla un laberint.

L'any 1992 comença a col·laborar amb la companyia Comediants. Les seves escenografies de teatre i òpera viatgen per tot el món: Xina, Estats Units, ciutats europees o el Gran Teatre del Liceu.

L'Espantu, 1979

Textos: Juli Vallmitjana

Grup Teatrí, Barcelona

Direcció: Joan i Francesc Castells

Escenografia, màscares i dissenys vestuari: Guillén

En aquesta obra Guillén aconsegueix els seus objectius com a escenògraf: màscares, vestuari, objectes que es transformen...

Un armari es converteix en l'objecte principal a l'escenari, i es va transformant durant l'obra.

Picasso Ú, 1980

Ajuntament de Barcelona, Drassanes

Autor: Guillén

Companyia: Grup Teatrot

Dramatúrgia: Guillermo Heras (Tábano) i Guillén

Direcció, escenografia, vestuari i artefactes: Guillén

Guillén admirava l'obra de Picasso des de jove, i en aquesta obra per primera vegada tracta el món del pintor. Apareixen màscares com les del personatges d'*El foll*, la Menina, una màscara del *Guernica*, al costat de dibuixos de Picasso.

El llibre de les bèsties, 1995

Teatre Romea, Barcelona

Textos: Ramon Llull

Companyia: Comediants

Direcció: Joan Font

Escenografia, vestuari i artefactes: Guillén

Aquesta obra és important pel disseny dels personatges.

Destaquen els quaderns de notes per preparar l'obra:

els dibuixos dels dissenys de figurins, artefactes escènics

i, sobretot, els esbossos de personatges i de la fauna,

amb els seus vestits i màscares.

És una obra influïda per l'art romànic català.

La flauta màgica, 1999

Gran Teatre del Liceu

Autor: Wolfgang Amadeus Mozart

Companyia: Comediants

Direcció: Joan Font

Direcció musical: Josep Pons

Escenografia, vestuari i artefactes: Guillén

Gràcies a aquesta obra, la companyia Comediants i Guillén són reconeguts a nivell internacional.

Destaquen el guió de l'escenografia, els esbossos del teló del bosc de nit,

els dissenys dels animals màgics com el bou, l'estruç, la zebra, el camell,

el lleó, el cocodril, i els dibuixos de Papageno, Papagena i la Reina de la Nit,

més els artefactes i el disseny virtual de l'escenografia.

Colors, 1999

Festival de Peralada, Peralada

Autor: Javier Mariscal

Companyia: Javier Mariscal

Dissenys escenogràfics i vestuari: Guillén, a partir de dibuixos de Mariscal

Guillén transforma els personatges de còmic de Mariscal

coneguts com a «garriris», en personatges teatrals.

Apareix la seva passió i vocació per l'escultura.

Maravillas de Cervantes, 2000

Compañía Nacional de Teatro Clásico

Autor: Andrés Amorós

Drecció: Joan Font

Espai escènic, vestuari i ginys: Guillén

Es tracta de cinc entremesos de Cervantes.

Guillén crea un contenidor transformable en cinc espais on transcorren els entremesos.

Dissenya un figurí musical i diverses màscares per mostrar una obra de teatre del Segle d'Or espanyol.

Bi. Dos mons, dues mirades, 2001

Century Theatre, Beijing

Producció: Comediants i Companyia acrobàtica de la Xina

Guió: Joan Font i Moisès Maicas

Direcció: Joan Font

Escenografia, vestuari i artefactes: Guillén

L'escenografia d'aquesta obra està inspirada en diferents pintors del segle xx.

Hi ha una bastida per fer acrobàcies inspirada en el pintor cubista Léger, els paletes van vestits de l'estètica del pintor Mondrian, i el pallasso Monti porta estampats al vestit diversos temes d'obres mestres de la història de l'art.

La Cenerentola, 2007

Coproducció de la Welsh National Opera de Cardiff (2007), el Gran Teatre del Liceu (2007) i el Grand Théâtre de Genève (2008)

Estrenada a la Houston Grand Opera

Autor: Gioachino Rossini

Direcció: Joan Font

Escenografia, vestuari i artefactes: Guillén

L'escenari d'aquesta òpera es va transformant

gràcies a la llum i als materials translúcids que s'utilitzen.

És una obra de fantasia, i Guillén pot incloure tota la màgia en el vestuari o els artefactes que es van transformant.

Faust-bal, 2009

Teatro Real, Madrid

Òpera i música: Leonardo Balada

Llibret: Fernando Arrabal

Direcció: Joan Font.

Escenografia, vestuari i artefactes: Guillén.

D'aquesta obra en destaquen els estudis de figurins en color dels diversos personatges: els Margaritos, les amazones, els serafins, els jutges i els exiliats.

Durant l'obra també destaca els canvis i transformacions de l'escenari.

Per exemple, quan els escuts dels Margaritos s'ajunten i formen un gran brau.

La italiana en Argel, 2009

Teatro Real, Madrid

Direcció: Joan Font

Escenografia, vestuari i artefactes: Guillén

D'aquesta obra destaca el disseny d'estampats de la roba dels personatge i els apunts gràfics del vestuari dels corsaris.

També l'esbós dels personatges com Mustafà i el Tigre.

Inclou un personatge de grans dimensions, el Kamaikan.

Aquest personatge es va crear amb un treball virtual en 3D.

El barbero de Sevilla, 2010

Coproducció de la Houston Grand Opera (2011), l'Opéra National de Bordeaux (2012) i l'Opera de Toronto (2015)

Representada al Gran Teatre del Liceu (2014)

Direcció: Joan Font

Escenografia: Guillén.

L'objecte principal de l'escenari és un piano, que es va transformant durant l'obra.

També en destaca la caracterització dels personatges, sobre tot les perruques i el maquillatge.

5. Guillén pintor

Guillén s'ha interessat per diferents tipus d'art, sobre tot per l'escultura. Com hem vist, aquest interès l'ha desenvolupat com a escenògraf al teatre i l'òpera.

Però a partir del 2010 també s'interessa per al pintura. Guillén fa un repàs a la seva manera de la història de la pintura des del Segle d'Or (segle XVII) fins a la pintura més moderna.

Les seves obres estan influenciades sobre tot per Picasso, però també torna a interpreta obres d'altres autors com:

- els catalans Nonell i Miró
- els renaixentistes Ghirlandaio o Ucello
- els pintors espanyols Velázquez, El Greco, Zurbarán o Goya
- els francesos Daumier o Degas
- els pintors realistes del segle xx Francis Bacon o Balthus

A les darreres obres sota el títol de Miralls, crea personatges en tres dimensions, i així inclou elements de l'escultura dins la pintura.

“En els dibuixos de Guillén hi ha una important cultura plàstica”
Manuel Vázquez Montalbán

Biografia

Joan Josep Guillén i Zambrano (Fuente del Maestre, Extremadura, 1947)

Dibuixant satíric, pintor i escenògraf.

Joan Josep Guillén va néixer a Extremadura.

Quan tenia 18 mesos els seus pares van a viure a Manlleu.

A Manlleu comença a fer teatre al Centre d'Acció Catòlica, i a treballar com dissenyador gràfic.

El 1968 es trasllada a Barcelona,

i contacte amb l'ambient musical i teatral de la Cova del Drac.

Allà coneix els membres dels Setze Jutges i diversos periodistes.

El 1969 comença a treballar al diari Tele/eXpres

i a publicar els seus dibuixos en nombroses publicacions:

Triunfo, Por Favor, Muchas gracias, Presència, Arreu, La Calle,

El Periódico de Catalunya, El Món, Diari de Barcelona, La Vanguardia

i Catalunya plural, entre d'altres.

Entre 1985 i 1987 crea els anomenats Microclips,

petits vídeos d'animació amb ordinador,

per a TV3 i després per a TVE a Catalunya.

A principis dels anys 70 coneix el director de teatre Hermann Bonnín, i l'ajuda a entrar en el món del teatre de Barcelona.

Primer és alumne de l'Institut del Teatre

i després professor d'escenografia des del curs 1973-74 fins al 2012.

Durant el franquisme les activitats culturals al carrer estaven prohibides

o molt controlades. A finals dels anys 70 cau el règim franquista,

i Guillén comença a renovar i modernitzar els personatges i figures

del teatre tradicional de carrer: nans, gegants, comparses,

figures de l'entremès i carnivals.

Durant el franquisme aquestes figures tradicionals havien estat apartades

i Guillén ajuda a modernitzar-les quan cau el règim franquista.

El 1981 l'ajuntament de Barcelona encarrega a Guillén crear noves figures de nans, gegants i bestiari per a la seva comparsa de Carnaval.

Guillén crea la comparsa *Visca Picasso!*

En les seves creacions de figures i comparses, Guillén uneix tradició i innovació.

S'inspira en:

- el Costumari Català de Joan Amades, pels temes tradicionals
- La pintura avantguardista i Joan Brossa, per la innovació
- El poeta Federico García Lorca, per la narració literària

Des del 1992 comença a treballar amb la companyia Comediants. Crea l'escenografia, el vestuari i artefactes de diverses obres de teatre que es representen a importants teatres d'arreu del món.

Guillén ha rebut reconeixements destacats com:

- El Premi Ciutat de Barcelona, dues vegades:
 - L'any 1983, pels seus dibuixos a *El Món* i *La Vanguardia*.
 - L'any 1985, per l'aportació innovadora al dibuix periodístic amb el «Microclip» de TV3.
- La Medalla d'Or de Vestuari a la 9a Quadriennal d'Arquitectura i Escenografia de Praga (1999)
- El Premi Nacional de Cultura del CONCA (2016) per la seva trajectòria artística